

1941

סיכום

ההגות בריטניה כלפי העקורים היהודים עוצבה על-פי האינטרסים שלה במזרח התיכון. לשואה שפקדה את העם היהודי היה מקום שולי בלבד במערכת השיקולים של ממשלת הלייבור ושל המפקדות הקבועה במשרדי הממשלה אשר הופקדו על גיבוש המדיניות כלפי שארית הפליטה. גורמים שונים בממשל ובראשם ראש הממשלה התנגדו להעניק לעקורים היהודים טיפול ויחס מועדפים בטענה, שהסבל שהיה מנת חלקם של היהודים לא היה שונה מסבלם של עמים אחרים. הבריטים התכחשו לקיומה של בעיית עקורים יהודים נפרדת וגרסו שיש לספל בה במסגרת בעיית העקורים הכללית. טענתם היתה כי היהודים הם דת ולא לאום וכי הכרה ביהודים כעם משמעותה אימוץ האידיאולוגיה הנאצית. דבקתם של אטלי ובוויין בדעה שהיהודים הם דת ולא אומה לא נבעה מהשקפה תיאולוגית ואף סתרה את עמדתה המוצהרת של מפלגת הלייבור כלפי התנועה הציונית במהלך מלחמת העולם השנייה. עמדתם זו הושפעה ללא ספק משיקולים פוליטיים שעיקרם - הפרדת בעיית העקורים היהודים משאלת ארץ ישראל. אח שורשיה של גישה זו ניתן לגלות בהחלטת ממשלתה השמרנית של בריטניה ב-1938 לסגת מתכנית החלוקה, מהצהרת בלפור וממחויבותה לציונות.

ממשלת הלייבור היחה משוכנעת ששיתוף הפעולה של מדינות ערב חיוני לשמירת מעמדה של בריטניה במזרח התיכון וכי בעיני הערבים ההגירה היהודית היא לבה של בעיית ארץ ישראל. לפיכך היא ביקשה להגביל את הליקף העלייה עד אשר תגובש מדיניות בוללח לפתרון שאלת ארץ ישראל. הציונים נאבקו נגד מדיניות זו, בין השאר, על-ידי שליחת רבבות מעפילים מנמלי מדינות שונות באירופה וריכוז עשרות אלפים נוספים בגרמניה ובאוסטריה. הצלחת המערכה של הבריטים נגד היהודים שביקשו לצאת ארצות מולדתם ולעלות לארץ ישראל היתה מותנית בנכונותם של השלטונות במזרח ארופה ובמערכה לשוחר עמם פעולה ובקבלת גיבוי וסיוע מהאמריקנים.

הקונוונקטור הבריטאומית לאחר מלחמת העולם היתה מאוד לא נוחה לבריטניה: התקררות היחסים עם ארצות הברית לחודשים הראשונים לאחר גמר המלחמה ותלותה רבה של לונדון בבושינגטון מבחינה כלכלית ופוליטית. עימותים ומתיחות ביחסים עם בריטניה המועצות וגרורותיה, וכן מחלוקות מהותיות עם איטליה וצרפת בנושאים טריטוריאליים ואחרים. יחד על כן: המשבר הכלכלי הקשה שהכביד על בריטניה מאז גמר המלחמה, ואשף הגיע לשיאו ב-1947, פגע בבושר ההתענה שלה ובמעמדה בזירה הבינלאומית. קרוב לוודאי, שללא הסיוע האקסיווי או הפאסיווי של השלטונות במדינות אירופה ושל האמריקנים, הנוצרת "הבריחה" וההעפלה. לא היו מגיעות לממדים שהגיעו. החושייה של שליחי "הבריחה", של מארגני ההעפלה ושל חיילי הבריגדה וכן

המוטיווציה ונבונות ההקרה של שארית הפליטה, לא היו מספיקים ללא סביבה אהדה ומסייעת.

הקושי העיקרי של בריטניה היה בזירה האמריקנית. דרישת טרומן להתיר ל-100 אלף עקורים יהודים להיכנס לארץ ישראל והעניין שהוא הפגין בפומבי במצבם של העקורים היהודים הביאו את הקבינט בהשפעתו של בוויין להחליטה לשלב את האמריקנים כעיצוב הפתרון לבעיית ארץ ישראל ובהוצאתו אל הפועל. במסגרת מדיניות משותפת זו הייתה אמורה להיפתר גם בעיית העקורים היהודים. הבריטים נקטו במהלך זה אף-על-פי שבחודשים הראשונים לאחר המלחמה התעלמו האמריקנים לעתים קרובות מעמדותיהם ומצרכיהם. יתר על כן, בננו יום את הפנייה לאמריקנים אף שהיה ער לכך שהנשיא מנצל את בעיית העקורים היהודים לצרכי בחירות. בלונדון ביקשו לשים קץ לביקורת שהוטחה נגד בריטניה מצד גורמים שונים במערכת הפוליטית האמריקנית, בעתונות ובדעת הקהל. על יחסה לעקורים היהודים. הבריטים ידעו כי רבים בארצות-הברית סבורים כי הם מונעים ופועלים על-פי שיקולים אימפריאליסטיים בוויתור על מוטריזם מהפגיעה כמעמדם בארצות-הברית ומהנזק הנגרם למערכת היחסים בין שתי המדינות וואת בתקופה שבריטניה ניהלה משא ומתן לסיוע כלכלי אמריקני ונזקקה לחמיכה בצמודותיה בזירה הבינלאומית, ובעיקר כאשר למאמציה לבלום את מגמות ההתפשטות של ברית-המועצות. גנה בי כן מחורף 1945-1946 השליכה בריטניה את ירכה. על שיתוף פעולה עם האמריקנים בפתרון שאלת ארץ ישראל. יוזמתו זו של בוויין השתלבה בתכניתו למנוע את שובם של האמריקנים לבדלנות כפי שנהגו לאחד מלחמת העולם הראשונה ולערבם בעיצוב העולם הבר-מלחמתי.

תכניתו של בוויין נכשלה. טרומן, אמנם, נטה תחילה לאמץ את "תכנית מוריסון גריידי", שהיה בה כדי להבטיח את המשך המנדט הבריטי על ארץ ישראל, ברם, הלוכי היהודי, אשר בוויין היה ער לעוצמתו עת יום את תכניתו, השפיע על הנשיא לדחות את התכנית (אוגוסט 1946). בשלב הזה, בעיית העקורים היהודים, שהביאה להתערבות טרומן, היתה קשה פי כמה מזו שהיתה שנה קודם לכן. כאשר הגיש האריסון את ההון וחשבון שלו היו בגרמניה ובאוסטריה פחות מ-60 אלף יהודים. יש מקום להניח-שלו היתה בריטניה מעניקה עדיפות ליישוב מחדש של העקורים היהודים בקודשים הראשונים לאחר גמר המלחמה היה ניתן לבצע זאת על-ידי חלוקתם בין המדינות השונות ובכללן בריטניה וארץ ישראל. במקרה כזה, זומה, שהיה ניתן למנוע או לכל הפחות לדחות את הקונפליקט האנגלו-אמריקני לגבי העקורים היהודים. מחויבותו הפומבית של טרומן לפעול להעברת 100 אלף עקורים יהודים לארץ ישראל נוצרה במהלך הבחירות לעיריית ניו-יורק, שנערכו בנובמבר 1945) מכאן, שהשלב הקביטי היה בחודשי קיץ וסתיו-1945. בקיץ 1946 לא ניתן לפתור את בעיית העקורים היהודים ללא העברת חלק הארי מהם לארץ ישראל ואילו בגלל הבחירות לקונגרס (נובמבר 1946) לא יכול הנשיא להתכחש למחויבותו. יתר על כן, החלטת בריטניה, מאי 1946, לקלוט את החיילים הפולנים (צבא אנדרס) ובני משפחותיהם, שמספרם נאמד ב-160 אלף, הסירה מעל הפרק קליטת חלק מהעקורים היהודים בבריטניה (בפי שנהגו הבריטים, למשל, עם פליטים יהודים מגרמניה ומאוסטריה לאתר "ליל הבדולח" ופרסום

ד"ר ודהוד). ואילו הודעת טרומן בדצמבר 1945, כי לא יחולו שינויים במדיניות ההגירה והתנגדותם של רבים מחברי הקונגרס להכנסת עקורים לארצות-הברית, הוציאו מכלל אפשרות את יישובם מחדש אף של מקצת העקורים היהודים בארצות-הברית.

המדיניות האמריקנית כלפי העקורים היהודים מילאה תפקיד מכריע בכשלונה של בריטניה לעצור את תנועת "הבריחה" וההעפלה ואת נסיונה להפריד בין בעיית העקורים היהודים ובין שאלת ארץ ישראל ולסתור את הטענה שיש מבנה משותף לכל העקורים היהודים ללא קשר לארצות מוצאם. הדרישה להתיר ל-100 אלף עקורים יהודים להיכנס לארץ ישראל; הענקת טיפול מועדף לעקורים היהודים וריכוזם במחנות ימריים; פתיחת אזורי הכיבוש האמריקני בפני היהודים שברחו מהמדינות הנתונות להשפעתה של ברית-המועצות ומתן מעמד של עקור (עד אפריל 1947) על כל המתחייב מכך לבל יהודי שהגיע; העיזוד והסיוע שהגישו שלטונות הצבא האמריקני לעקורים ששהו באזורי הכיבוש שלהם לנוע לעבר נמלי ההפלגה באיטליה ובצרפת; וכן הימנעותה של ארצות-הברית מגינוי העלייה הבלתי-לגאלית וסרובה לאסור גיוס תרומות למען ההעפלה - כל אלו סייעו לציונים להציב את בעיית העקורים היהודים וההעפלה במרכז מאבקם. נכונותם של האמריקנים לקלוט באזורי הכיבוש שלהם את היהודים שנטשו את ארצות מולדתם הקלה, סביר להניח, על שלטונות מדינות המעבר ועל הסובייטים את ההחלטה להתיר את תנועת היהודים מאחר שלא תששו פן "ייתקעו" בדרך. ואילו הכסחון, כי יזבו לקבל מקלט, ולו זמני, באזורי הכיבוש האמריקני הקל על היהודים במדינות מזרח אירופה להחליט לנוע מערבה.

חילוקי הדעות הגלויים בין ארצות-הברית ובריטניה בשאלת המדיניות כלפי העקורים היהודים הקטינו את יעילות הלחצים שהפעילו הכריטים על השלטונות במזרח אירופה (בכלקן למניעה יציאת היהודים והפלגתם לארץ ישראל. שכן, כאשר נתקלה מוסקוה בקוית אנגלו-אמריקנית אחידה בשאלות שלא נגעו בעתידם של הממשלים הקומוניסטיים במדינות חסותם, הם התחשבו בדרישות ולעתים נסוגו או שינו את תכניותיהם. זאת ועוד: העניין והרגישות שהפגינו הבית הלבן וחברי קונגרס כלפי העקורים היהודים התפרשו באירופה כביטוי לעוצמתה הפוליטית של הקהילה היהודית בארצות-הברית. גנה כי כן השלטונות באחדות ממדינות אירופה ביקשו להימנע מעימות עם העקורים היהודים מחשש פגיעה באינטרסים שלהם עצמם בארצות-הברית. יתר על כן, מתן עזרה לעקורים היהודים נחשב למהלך העשוי להקל על קבלת סיוע מארצות-הברית. אונרר-א, למשל, שימשה צינוף חשוב להורמת סיוע כלכלי למדינות שונות. קשריהם ההדוקים של שגי המנהלים הכלליים הראשונים של הארגון, שהיו פוליטיקאים שפעלו בניו-יורק, עם הלובי היהודי היו ידועים.

היציאה ההמונית של כ-280 אלף יהודים בדרכי היבשה והים ממדינות שהיו נתונות להשפעתה של ברית-המועצות התנהלה על-פי רוב בידיעתם ובהסכמתם של השלטונות במדינות ובמוסקוה. השלטונות ברומניה, בפולין, בצ'כוסלובקיה ובהונגריה היו מעוניינים בדרך כלל להיפטר מחלק מן היהודים שחיו בארצם. (רק במקרים שהשלטונות

החליטו למנוע יציאת יהודים, אם בדרך הים ואם בדרך היבשה, עלה הדבר בידם.) בריטניה התקשתה להשיג שיתוף פעולה מצד מדינות מוצא אירופה במניעת יציאת היהודים. מאמציה לבלום את נסיונות ההתפשטות של הרוסים ואהדתה לאופוזיציה האנטיקומוניסטית במדינות שהיו נתונות להשפעתה של ברית המועצות היו לה לרושץ הנשק הדיפלומטי העיקרי של בריטניה נגד ברית המועצות וגרורותיה היה עיכוב ההבדה בממשלות החדשות שכוננה מוסקווה ברומניה ובבולגריה והעלאת קשיים גם בדיונים על הסכמי השלום עם מדינות האויב לשעבר, שעתה היו נתונות להשפעתה. עם זאת יש לזכור, שבעיית העקורים היהודים היתה בסופו של דבר משנית ולפיכך השפעתה על מדיניותה של בריטניה היתה שולית. כך למשל, בריטניה, שביקשה לשמור על מקה מסוימת של השפעה בפולין ובצ'כוסלובקיה במטרה למנוע את צנפון הסופי למדינות הגוש הקומוניסטי, נמנעה חודשים רבים לאחר גמר המלחמה מהחרפת מערכת היחסים עמן. לעומת זאת, לא היססו הבריטים לאיים על רומניה ועל כולגריה בצעדי גמול פשל המיוע שהגישו להעפלה. עם התחיימה על הסכמי השלום בפברואר 1947 איבדה בריטניה את הסנקציה העיקרית שהיתה בידה. זאת ועוד, בריטניה לא פעלה בחלל דיק ונאלצה להתחשב ולעתים קרובות להתיישר עם הקו של האמריקנים שקדרי העדיפויות שלהם ויעדיהם לא תמיד עלו בקנה אחד עם אלו של לונדון.

המאמץ הבריטי העיקרי במדינות שהיו נתונות להשפעתה של מוסקווה התמקד עד קיץ 1946 במניעת הפלגות של יהודים מרומניה. הבריטים היו מוסרדים יותר מההפלגות הבלתי-לגאליות מאשר מתנועת "הבריחה" וזאת בשל ההשפעה המיידית שהיתה להופעת המעפילים בחופי ארץ ישראל הן על היישוב היהודי והן על הערבים. יתר על כן: זמן קצר לאחר שנודע לבריטים בשלהי 1945 על בריחתם של אלפי יהודים ממזרח אירופה חלה רגיעה ביציאת היהודים. ואילו המגעים האנגלו-אמריקניים לגבי פתרון שאלת ארץ ישראל, שנמשכו מחורף 1945-1946 ועד קיץ 1946, הסיטו את תשומת הלב של לונדון מחידושה הצפוי של תנועת "הבריחה" עם בוא הקיץ. כשלו המגעים עם האמריקנים והגידול הניכר במספר היהודים שיצאו ממזרח אירופה בקיץ 1946 הביאו את לונדון ליוזם בסוף הקיץ מערכה מקיפה גם נגד תנועת "הבריחה". מתקפה זו החלה מאוחר מדי. עשרות אלפי יהודים נוספו ככר במחנות העקורים ואילו האחיות של הקומוניסטים במדינות מזרח אירופה ומרבוזה העמיקה.

אחת זמן היו משוכנעים בלונדון שהסובייטים דוחפים את היהודים לנוע לעבר מחנות העקורים כדי להחריף את בעיית העקורים היהודים ובאמצעותם את חילוקי הדעות בין בריטניה ובין ארצות-הברית לגבי פתרון בעיית העקורים כדי לפגוע במעמדה של בריטניה בארצות-הברית. בלונדון סברו, שמהלכים אלו הם חלק ממאמץ כולל של הסובייטים להחליש את מעמדה של בריטניה במזרח התיכון, להביא לסילוקה מארץ ישראל ולהשיג לעצמם דריסת רגל במזרח התיכון. ואמנם, קרוב לוודאי, שבהתירם את יציאת היהודים קיוו הסובייטים להחמיר את קשייה של בריטניה בארץ ישראל ולשבש את מערכת היחסים שלה עם ארצות-הברית. ברם, הסובייטים לא דחפו את היהודים לצאת. מרבית היהודים לא היו זקוקים ל"עידוד" בעניין זה, אך יציאתם שרתה את

האינטרסים של אחדות מגרורותיה של מוסקווה. "תרומת" הסובייטים לתנועת ה"בריחה" התבטאה בכוננותם להחיר ליהודים הפולנים ששהו בברית-המועצות לתווך לפולין, למרות ידיעתם כי היהודים עתידים להמשיך את דרכם למחנות העקורים בגרמניה ובאוסטריה; וזאת בנוסף להסכמתם ליציאת יהודים משאר המדינות הנתונות להשפעתם. סביר להניח, שהיציאה ההמונית בקיץ 1946 מפולין דרך צ'כוסלובקיה לא היתה יכולה להתבצע אלמלא ניתנה לכך הסכמת הסובייטים. כשתי המדינות החזיקו הקומוניסטים כמרבית משרדי הממשלה ובכלל זה בראשות הממשלה, וחלשו על הצבא ועל-שרותי הבטחון. ואילו התנועה שהתנהלה דרך הונגריה אל האזור הסובייטי של אוסטריה חייבה את הסכמת שלטונות הצבא הסובייטי, אשר פיקחו על גבול הונגריה-אוסטריה. ייתכן שבחודשים הראשונים לאחר גמר המלחמה מוסקווה לא ידעה על היקף יציאת היהודים ולא נתנה דעתה על התועלת שתוכל להפיק ממנה. אולם ניתן לשער, שהדין וחשבון של האריסון, המחלוקת האנגלו-אמריקנית לגבי דרישת טרומן להחיר 100 אלף עקורים יהודים להיכנס לארץ ישראל והביקורת שנמתחה בארצות-הברית על מדיניות בריטניה כלפי העקורים היהודים, הבהירו למוסקווה את הפוטנציאל הטמון בהחרפת בעיית העקורים היהודים. הדרך שבה השכילו הסובייטים לנצל את חילוקי הדעות שהתגלעו בין הנציגים הבריטים והאמריקנים במסגרת מוסדות הפיקוח המשותפים בגרמניה ובאוסטריה לגבי המדיניות כלפי היהודים שהגיעו ממזרח אירופה, מחוקים הנחה זו.

עד התחיימה על הסכמי השלום בפברואר 1947 הצליחה בריטניה להניע את הסובייטים לשלטונות רומניה לאסור הפלגת יהודים מנמלי רומניה למעט הפלגתה של "מאפס נורדאר", ואילו במהלך 1947 עלה בידי בריטניה להביא להפסקת הפלגת מעפילים מוגוסלוויה. ההפלגות מבולגריה בחורף 1947-1948 התבצעו קרוב לוודאי באישורם של הסובייטים. סביר לשער שמוסקווה ביקשה להגביר את הלחץ על בריטניה בשלב קריטי של שלטונה בארץ ישראל כדי לחזק את נטייתה לפנות את ארץ ישראל. הקשיים שנגרמו לבריטניה בעטייה של ההעפלה ובעיקר פרשת "אקסדוס" היו ידועים, ומכאן החרפת הפלגת מעפילים היתה מדיניות גיונית מצד הסובייטים. החרפת היחסים בין הגורמים במחצית השנייה של 1947, הקלה על הסובייטים ועל גרורותיהם להתעלם מהקציים שהפעילו הבריטים למניעת הפלגת יהודים מנמלי הים השחור. בהפלגות אלו השתלבו האינטרסים של הגורמים השונים שהיו מעורבים ביציאת היהודים. שלטונות רומניה היו מעוניינים להיפטר מעוד כמה אלפי יהודים וזאת בנוסף לחשלום במטבע זר שהם והבולגרים קיבלו. יהודי רומניה, שסבלו ממצוקה כלכלית ומהתגברות האנטישמיות ביקשו לצאת את המדינה שבה הושלמה השתלטות הקומוניסטים. ואילו הציונים היו מעוניינים בהוצאת כמה שיותר יהודים כטרם ירד "מסך הברזל" וכהמשכת לחץ ההעפלה על הבריטים. העברת בסיס ההפלגות מרומניה ליוגוסלוויה ומשם לכולגריה ותורה ליוגוסלוויה, אף כי מרבית המעפילים היו יהודים רומנים (וזאת בהתאם לנסיבות הבינלאומיות) הכשילה את מאמציה של בריטניה למנוע הפלגת יהודים מנמלי המדינות, שהיו נתונות להשפעתה של מוסקווה. טקטיקה זו איפשרה לאותן מדינות לשמור את הקרקע מתחת לבריטים במהלך הדיונים על הסכמי השלום.

להצלחה זו. עם זאת נבשלה בריטניה במאמציה להביא להפסקת מעורבותם של אזרחים ויוונים בהפלגות לארץ ישראל וזאת בשל חוסר רצונם של שלטונות יוון לפגוע בפרנסתם של מקצת מאזרחיהם.

במקביל למערכה הדיפלומטית שניהלה בריטניה בשאלת המדיניות בלפי העקורים היהודים ונגד ההעפלה ותנועת "הכריחה" היה עליה להתמודד עם בעיית העקורים היהודים שנמצאו בתחום אחריותה. הבריטים חתרו, כאמור, להפריד את בעיית העקורים משאלת ארץ ישראל. הביטוי האופרטיבי של מדיניות זו היו הקשיים שערמו בפני אישים וארגונים יהודיים וציוניים שביקשו לסייע לניצולים היהודים באזורי הביבוש הבריטי; התנגדות להפרדת העקורים היהודים משאר העקורים; אי-הכרה בנציגות אחת לכל העקורים היהודים ובכללם גם יהודי גרמניה; התנגדות למינוי קציני קישור יהודים; וכן המגמה לשלב מחדש את היהודים בארצות מוצאם. הבריטים התקשו ליישם מדיניות זו ונאלצו להתפשר. למרות התכחשותם הפומבית לכך שהעקורים היהודים מהווים קטיגוריה מיוחדת, הם הפרידו את מרביתם משאר העקורים, מינו יועץ לענייני העקורים היהודים ובכללם יהודי גרמניה, וגיבשו מדיניות מיוחדת לגבי העקורים היהודים. יתרה מזו, הם היו נבונים להתיר הגירה של כ-100 אלף עקורים יהודים לארץ ישראל אם תכניתם הכוללת לפתרון שאלת ארץ ישראל היתה מתקבלת. עם זאת, לונדון דבקה עד להחלטת האומות המאוחדות על חלוקת ארץ ישראל בעמדה שבעיית העקורים היהודים צריכה להיפתר במסגרת פתרון בעיית העקורים הכללית והשליכה יתרה על שינוי מדיניות ההגירה של ארצות הברית.

ההעפלה נחשבה על-ידי היישוב המאורגן כגולת הכותרת במאבקו נגד משטר הספר הלבן. במערכה זו היתה ידם של הציונים על העליונה אף-על-פי שמרבית המפעילים נתפסו וגורשו לקפריסין. קפריסין הפכה למעין תחנת ביניים בדרך לארץ ישראל. המחסור במקומות מעצר העיק ביותר על כריטניה. עם זאת, ההעפלה לא גרמה לשינוי מדיניות ההגירה של בריטניה. יתר על כן, בריטניה המשיבה ללחום בהעפלה עד סיום המנדט אף-על-פי שגורמי הממשל הבריטי בארץ ישראל ידעו שהמאבק בהעפלה מאחד את היישוב היהודי כולו על פלגיו השונים ומונע מהיישוב המאורגן לפעול כנגד הטרור, שהעיק יתר ויותר על ממשלת המנדט, ופוגע ביכולתו של הצבא בארץ ישראל להתמודד עם אצ"ל ולח"י. הבריטים היו גם ערים ליתרונות שהציונים מפיקים מדרך מאבק זו בדעת הקהל העולמית. בעיקר בארצות הברית. ברם, החשש מהחרפת היתסים עם מדינות ערב ומתגובה אלימה של ערביי ארץ ישראל האפילו בעיני הבריטים על היתרונות הצפויים מהיענות לדרושות הציונים. הנה כי כן הם התמידו בסרובם להגדיל את-מכסות העלייה (1,500 סרטיפיקטים בחודש) ולחדול מהגרושים לקפריסין.

לפן זה של המאבק הציוני היתה השפעה מצטברת על קובעי המדיניות בלונדון בעיצוב מדיניותם לגבי ארץ ישראל, אולם לא הוא שהיטה את הכף עת קיבל הקבינט הבריטי במהלך 1947 שתי החלטות מכריעות לגבי מדיניותו בארץ ישראל. הראשונה, העברת שאלת ארץ ישראל להכרעת האומות המאוחדות והשנייה, פינוי ארץ ישראל.

נסיונות בריטניה למנוע כניסת עקורים יהודים לאיטליה ולצרפת ואת הפלגות משם לארץ ישראל לא הביאו לתוצאות ממשיות יותר. בריטניה נאלצה להתמודד כנגד גורמים בממשל באיטליה ובצרפת שלא זו בלבד שהתירו אלא אף סייעו ליהודים שביקשו להגיע לארץ ישראל. בלונדון נקפו את הנכונות לסייע לפליטים היהודים לאהדה שחשו איש ממשל וחוגים רחבים בציבור בשתי המדינות בלפי הניצולים היהודים מחז גיסא ולמרידות מצד חוגים שונים כלפי בריטניה מאידך גיסא. ואמנם, הקשיים שנגרמו לבריטניה במורח התיכון ובארץ ישראל בעטיין של ההפלגות הבלתי-לגאליות, לא גרמו צער רב ברומא ובפאריס. ואילו מדיניות שלטונות הצבא האמריקני, אשר התירו ואף סייעו לעקורים יהודים לנוע לצרפת ולאיטליה, הקלה על שלטונות שתי המדינות להתנער מאחריות להסתננות היהודים לארצותיהם.

השיפור שחל במערכת היחסים בין צרפת ואיטליה לבריטניה במהלך 1947 הגביר את נכונות השלטונות בשתי מדינות אלו לפעול נגד ההסתננות לארצם. ברם, מסתבר כי לא חל שינוי מכריע במדיניות השלטונות באיטליה ובצרפת לגבי הפלגות המעפילים. הפלגות אלו שרתו בסופו של דבר את עניינם להיפטר מהפליטים היהודים ששהו בארצם. הצרפתים אף נמנעו לפעול בתקיפות נגד העקורים היהודים שחצו את אזור הכיבוש שלהם באוסטריה דרובם לאיטליה מתשש שהיהודים יתקמו באזור. זאת ועוד: שתי המדינות, אשר היו זקוקות לסייע כלכלי של האמריקנים, חששו מעימות עם הפליטים היהודים העלול לקומם בנגדם את הקהילה היהודית בארצות הברית, אשר יחסו לה השפעה פוליטית רבה. שיקול זה, לדעת הבריטים, היה דומיננטי בעיקר אצל האיטלקים.

קשייה של בריטניה להניע את שלטונות איטליה וצרפת לפעול בנושיות בנגד העקורים היהודים המבקשים להגיע לארץ ישראל וכנגד מארגני התנועה נבעו גם מהנסיבות המיוחדות של מערכת היחסים הכוללת ביניהן. עד 1947 מדיניות בריטניה נגדה אינטרסים מרכזיים של צרפת ואיטליה ואילו החרפת מערכת היחסים בין בריטניה ובין בריח-המועצות וגרודותיה במהלך 1947 וחששה של לונדון מפילתן של צרפת ואיטליה לידי הקומוניסטים, בעיקר לאחר הוצאתה של המפלגה הקומוניסטית מהקואליציה בשתי המדינות במאי 1947, אילצו אותה לנהוג זהירות ואיפוק בלפי שתי הממשלות. יתר על כן, אותו זמן פעלה בריטניה להידוק שיתוף הפעולה בין מדינות מערב אירופה, וצרפת היתה אמורה להוות יחד עם בריטניה את הגרעין הקשה של גוש זה. המאבק בהעפלה לא היה שקול לאינטרסים כבדי המשקל שעמדו על הפרק. מה גם ששלטונות צרפת ואיטליה נקטו צעדים להקטנת הסתננות היהודים אליהן וכנגד ההעפלה. בסך הכל הפליגו מנמלי שתי המדינות בשלוש השנים שחלפו מאז גמר המלחמה יותר מ-37 אלף מעפילים.

הצלחה במאבק נגד הפלגות המעפילים נחלה בריטניה ביוון. הנוכחות הצבאית הבריטית שם ותלחום של השלטונות היווניים בבריטניה הם הגורמים העיקריים

ההחלטה הראשונה שהתקבלה במחצית פברואר 1947 נבעה בראש וראשונה מכשלון השלב השני של ועידת לונדון. בדיונים שקדמו להחלטה זו לא הוזכרו כלל הקשיים במאבק כנגד ההעפלה. ואילו המלצת הדוב של אונסקופ על תלוּקה היא אשר דחפה את הקבינט להחליט ב־20 בספטמבר על הפינוי. הדין וחשבון של אונסקופ שם קץ לתקוות הבריטים לגיבוש תכנית לפתרון שאלת ארץ ישראל, אשר תתקבל על־ידי מדינות ערב והאמריקנים. לקבינט היה ברור כי דחיית ההבדעה תחייב המשכת המאבק כנגד ההעפלה בנסיבות קשות יותר משהיו עד כה. בשלון המערכה נגד מפעילי "אקסודוס", הבשילו למצוא אלטרנטיבות לקפריסין וחידושן הצפוי של הפלגות מעפילים מהבלקן העידן, על הצפוי. זאת ועוד, פרשת "אקסודוס" (ופעולות הטרור של אצ"ל ולח"י ובעיקר תליית הסדג'נטים) השפיעו על חברי הפרלמנט, בדעת הקהל ובעתונות בבריטניה, ואלה לחצו על הקבינט לפנות את ארץ ישראל. הקבינט, שנאלץ להתמודד עם משבר פוליטי ובלכלי קשה בבריטניה, חסר בנסיבות אלו את הכוחות והמוטיווציה להמשיך ולהתמודד עם הקשיים והסכנות הכרוכים בהמשך השליטה בארץ ישראל. יתר על כן, ההתלטות לפנות את הודו ולהפסיק את הסיוע ליוון ולתורכיה שיקפו השלמה של בריטניה עם הצורך להתאים עצמה למציאות הבת־מלחמתית. ואילו האפשרות להמשיך ולהחזיק בבסיסים במצרים הקלה אף היא על קבלת ההחלטה לפנות את ארץ ישראל.

בעיית העקורים היהודים וההעפלה סייעו לתנועה הציונית למנוע מהטררגדיה שפקדה את העם היהודי בשואה לשקוע בתהום הנשייה בתקופה שטרומן וראשי מדינות אחרים היו טרודים בשיקום ארצותיהם ובמאבק על עיצוב העולם הבת־מלחמתית. הסיכחה של בעיית העקורים היהודים לנושא אלקטורלי בארצות־הברית תרמה תרומה מכרעת למאבק הציוני. העניין שהפגין הבית הלבן במצבם של העקורים היהודים ומדיניותו כלפיהם איפשרו את ריכוזם של יותר מ־200 אלף יהודים בגרמניה, באוסטרזה ובאיטליה. מצוקת העקורים היהודים והעדד פתרון לבעייתם זולת עלייתם לארץ ישכאל הביאה את טרומן, שמפלגתו המשיכה להזדקק למשאבים ולקולות של הקהילה היהודית, לנקוט עמדה גם בשאלה של פתרון הבעיה הפוליטית של ארץ ישראל (הצהרת יום הכיפורים). בוויין, שנכח בדומיננטיות של השיקול האלקטורלי בעיצוב מדיניות הנשיא לגבי ארץ ישראל, נאלץ לכלול בתכניתו לפתרון שאלת ארץ ישראל עליית 100 אלף עקורים יהודים ("תכנית בוויין"). הערבים דחו את התכנית במידה רבה בשל סעיף העלייה ובריטניה החליטה עקב כך להעביר את בעיית ארץ ישראל לאומות המאוחדות. ועדת אונסקופ, אשר המלצותיה סללו את הדרך להקמת מדינת ישראל, הושפעה בגיבוש מסקנותיה בין השאר, גם ממצוקתם הקשה של העקורים היהודים, אשר יתר משנתיים לאחר המלחמה לא נמצא פתרון לבעייתם. העימות בין מפעילי "אקסודוס" ובין הבריטים כנמל חיפה שאחדים מחברי אונסקופ היו עדים לו, המחיש את נחישות הפליטים היהודים להגיע לארץ ישראל ואת הקשר ההדוק בין בעיית העקורים היהודים לבין שאלת ארץ ישראל. מאבקם של העקורים היהודים והמעפילים העניק לתביעה הציונית מידה רבה של לגיטימיות מוסרית ופוליטית בזירה העולמית.

538981

U

אריה י. כוכבי

עקורים ופוליטיקה בינלאומית

בריטניה והעקורים היהודים לאחר

מלחמת העולם השנייה

העמותה לחקר מערכות ההעפלה ע"ש שאול אביגור

אוניברסיטת תל אביב

עם עובד